قومن جي ترقيءَ ۾ مادري ٻولين جو ڪردار

The Role of Mother Languages in Nation Building

Abstract:

Mother language is one of the most important factors of a one's life but it also plays an essential role in the progress of any nation. Mother language is not only best means of communication but it provides identity to a person, specific group of people and a nation. Mother language is a powerful tool that shapes psychological structure of an individual and helps preserve culture, values, history, and traditions of a nation.

In this paper, the discussion is divided into four parts:

(1) Formation of psychological structure of an individual through ML (mother language

(2) Relation of culture and ML

(3) Importance of ML in early childhood education

(4) Existing problems and possible solutions

Finally, it is concluded that first three elements make foundation and encircle the whole life of an individual as well as it nourishes and develops his role and character for the progress of nation with the help of mother language.

نيلسن منڊيلا چيو هو ته:

> "If you talk to someone in a language he understands, that goes to the person's head .If you talk to somebody in his language that goes to the heart" (1)

مطلب ته جيڪڏهن توهان ماڻهوءَ جي دماغ ۾ ڪا ڳالهه ويهارڻ چاهيو ٿا ته ساڻس ڪنهن به سمجهه ۾ ايندڙ ٻوليءَ ۾ ڳالهايو پر جيڪڏهن توهان ماڻهوءَ جي دل ۾ ڪا ڳالهه ويهارڻ چاهيو ٿا ته پوءِ ساڻس مادري ٻوليءَ ۾ ڳالهايو.

انهيءَ قول مان اسان مادري ٻوليءَ جي اهميت کي محسوس ڪري سگهون ٿا.

مادري ٻوليءَ مان مراد ماءُ جي ٻولي جي آهي.مادري ٻوليءَ لاءِ انگريزيءَ ۾ مدر ٽنگ (Mother tongue)، مدر لئنگئيج (Mother language)، نيٽو لئنگئيج (Native language) ۽ فرسٽ لئنگئيج (First language) جهڙا اصطلاح به استعمال ڪيا وڃن ٿا.

يونيسڪو جي رپورٽ مطابق هن وقت دنيا ۾ تقريبن ڇهه هزار ٻوليون ڳالهايون وڃن ٿيون، جن مان اڌ کان وڌيڪ ٻوليون خطري (Danger Zone) ۾ آهن. ڇاڪاڻ ته انهن ٻولين جي ڳالهائيندڙن جو تعداد فقط ڏهه هزار ماڻهن تي مشتمل آهي. يونيسڪو جي سروي مطابق جيڪڏهن ڪنهن ٻوليءَ جي ڳالهائيندڙن جو تعداد هڪ لک کان گهٽ آهي ته پوءِ اها ٻولي پنهنجي بچاءُ ۽ بقا جي جنگ وڙهي نٿي سگهي. موجوده دور ۾هر سال دنيا جي نقشي تان تقريبن ڏهه ٻوليون گُم ٿي رهيون آهن.[2]

اها صورتحال نهايت ڳڻتيءَ جوڳي آهي. هن وقت سڄي دنيا ۾ وڏي پيماني تي ٻولين کي بچائڻ جي مهم هلي رهي آهي. يونيسڪو پاران انهيءَ خطري کي محسوس ڪندي سال 1999ء کان هر سال 21 فيبروريءَ جو ڏينهن " عالمي مادري زبان واري ڏينهن" طور ملهائڻ جو فيصلو ڪيو ويو. انهيءَ ڏينهن تي پاڪستان سميت دنيا جي مختلف ملڪن ۾ ٻولين جي اهميت،ترقيءَ، بقا ۽ بچاءُ لاءِ مختلف پروگرام منعقد ڪيا ويندا آهن.

اهم سوال اهو آهي ته ڇا مادري ٻوليءَ جي ڪا اهميت آهي؟ ۽ قومن جي ترقيءَ ۾ مادري ٻوليون ڪو اهم ڪردار ادا ڪري سگهن ٿيون يا نه؟ جواب آهي ته ها، بلڪل! مادري ٻولين جي اهميت کان انڪار نٿو ڪري سگهجي ڇاڪاڻ ته مادري ٻولي فرد، ڪنهن مخصوص گروهه ۽ قوم جي نه فقط سڃاڻپ آهي، جيڪا سندن تاريخ، ثقافت، تهذيب تمدن ۽ قدرن جهڙي املهه خزاني کي پنهنجي اندر سانڍي رکي ٿي، بلڪ ٻولي انساني سماج ۾ فرد ۽ قوم جي سوچ ويچار جو وسيلو ۽ باهمي رابطي جو ذريعو پڻ آهي.

فرض ڪريون ٿا جيڪڏهن ٻولي نه هجي ته ڇا ٿيندو؟ جواب نهايت آسان آهي ته انسان نه فقط پنهنجي سوچ ويچارڙ اظهار جو ذريعو وڃائي گهٽجي ٻوساٽجي ويندو، بلڪ پنهنجي انفرادي توڙي اجتماعي ۽ مخصوص سڃاڻپ وڃائڻ سان گڏوگڏ پنهنجي تاريخ، تهذيب، تمدن، قدرن ۽ ثقافتي ورثي کان به ڪٽجي هميشه لاءِ خلا ۾ لٽڪي ويندو. سندس وجود ۽ ذات تي هڪ وڏو سواليه نشان لڳي ويندو.ڏنو وڃي ته ٻولي، فرد جي سڄي زندگيءَ کي پنهنجي احاطي هيٺ آڻي مٽس سڌيءَ يا اڻ سڌيءَ طرح اثر انداز ٿئي ٿي.

مادري ٻوليءَ ٻار جي نفسياتي ساخت:

ٻوليءَ سان انسان جو واسطو سڀ کان پهريان لاشعوري طورماءُ جي پيٽ ۾ هئڻ واري وقت کان پوي ٿو. جڏهن هو آس پاس موجود مختلف آواز ٻڌي ٿو. ٻار جي پيدا ٿيڻ کان پوءِ ماءُ مختلف آوازن، احساسن ۽ عملن ذريعي سندس نفسياتي ساخت جوڙڻ شروع ڪري ٿي.

لسانيات جي ماهر نوم چومسڪيءَ انهيءَ مرحلي کي ڪاگنيٽو سائيڪالاجيءَ "cognitive psychology" جو نالو ڏنو آهي.

> "According to Chomsky", language is a natural object, a component of the human mind, physically represented in the brain and part of the biological endowment of the species."(3)

وري اڳتي لکي ٿو.

> "He claimed that many of the properties of language are innate so as to be found in deep structures of language, to which behaviorism has turned a blind eye."(4)

مطلب تہ ٻولي فطرتي معروض آهي، جيڪا انساني دماغ جو جزو آهي ۽ حياتياتي عمل ۾ فطري صلاحيتن جو مظاهرو آهي . تنهن ڪري ٻولي لاشعوري طور انساني دماغ جو حصو آهي، جنهن کي سکڻ جي ضرورت نٿي پوي پر ٻار خود بخود لاشعوري طور ٻوليءَ جي ساخت کي سمجهندو ويندو آهي. ٻوليءَ جو ٻج سندس جينز ۾ موجود هوندو آهي جيڪو گهر جي ماحول ۽ ماءُ جي قربت ۾ اسرڻ نسرڻ شروع ٿيندو آهي. تنهن ڪري ٻار جي نفسياتي ساخت ماءُ ٺاهيندي آهي. ٻار روئيندو آهي تہ ماءُ سيني سان لائي کيس پيار ڪندي آهي، لولي ڏيئي سمهاريندي آهي ، بک ۽ تڪليف جي فرق کي سمجهندي آهي. ماءُ جي انهيءَ عمل ڪري ٻار کي تحفظ جو احساس ٿيندو آهي. منجهس خوف ۽ ڊپ ختم ٿيندو آهي، پيار محبت ۽ توجهہ ٻار ۾ خود اعتمادي، ذات جي اهميت، صبر، مستقل مزاجي ۽ سڪون جهڙا احساس ۽ جذبا اڀاريندوآهي .جيتوڻيڪ ٻار انهيءَ مرحلي تي ٻولي ڳالهائي ناهي سگهندو. پر ماءُ ۽ ٻار جي وچ ۾ ٻوليءَ ذريعي معنوي ساخت جو رشتو جڙي پوندو آهي. جنهن سان سندس نفسياتي ساخت پڻ طئي ٿيڻ شروع ٿيندي آهي. نفسيات جي ماهرن فرد جي زندگيءَ جي ان اوائلي مرحلي کي سندس شخصيت، ڪردار، جذباتي ۽ ذهني اوسر

جو اهم عرصو قرار ڏنو آهي.

مادري ٻوليءَ ثقافت جو لاڳاپو:

مادري ٻوليءَ ثقافت جو پڻ پاڻ ۾ گهرو ڳانڍاپو آهي بلڪ ٻئي هڪ ٻئي لاءِ لازم ۽ ملزوم آهن. ٻار جڏهن ڪجهه وڏو ٿئي ٿو ته ٻوليءَ سان گڏوگڏ سندس واسطو خاندان، مٽن مائٽن، اوڙي پاڙي، گهر کان ٻاهر جي ماحول، اٿڻي ويهڻي جي طور طريقن، ريتن رسمن، مذهبي عقيدن ۽ اخلاقي قدرن سان پوي ٿو. جتان هو ٻوليءَ ذريعي ماحول، ثقافتي ورثي ۽ تاريخ سان جڙي ٿو. اهڙيءَ ريت ٻولي ۽ ثقافت سندس وجود جي سڃاڻپ جو اهم جز ۽ جواز بڻجن ٿيون.جن جي ڇانو ۾ هو پنهنجي شخصيت ۽ زندگيءَ جي مختلف مرحلن کي مضبوط ۽ پڪا پختا بنياد فراهم ڪري ٿو.بنيادي طور انسان جو سڀ کان وڏو مسئلو آهي ئي سڃاڻپ (Identity crisis) جو. جڏهن ٻولي وسيع ترين ثقافتي پس منظر ذريعي کيس پنهنجي سڃاڻپ فراهم ڪري ٿي ته اهو ٻار اجا به وڌيڪ با اعتماد طريقي سان زندگيءَ ۾ اڳتي وڌي ٿو.

ڊاڪٽر الهداد ٻوهيو لکي ٿو:

> ”ٻوليون قومن جي ڪلچرن جو حصو آهن.ٻوليون سماج ۾ سيني ماڻهن جي پاڻ ۾ اندروني لاڳاپي ۽ اظهار جو خاص وسيلو آهن.ٻوليون اهڙيءَ ريت ڪلچر جو ترڪيبي جزو به آهن ته مرڪزي نظام به.“[5]

تنهن ڪري مادري ٻولي نه فقط فرد کي پنهنجي مخصوص ، الڳ ۽ منفرد ثقافت سان جوڙي ٿي پر ثقافتي ورثي کي محفوظ ڪري نئين نسل ۾ منتقل ڪرڻ جو سڀ کان وڌيڪ طاقتور ۽ اثرائتو ذريعو به بڻجي ٿي.

مادري ٻوليءَ تعليم:

گذريل ڪجهه ڏهاڪن کان بين الاقوامي سطح تي ٻارن جي تعليم جي حوالي سان مادري ٻولين کي تمام گهڻي اهميت ڏني پئي وڃي. جڏهن ٻار اسڪول ۾ تعليم حاصل ڪرڻ لاءِ وڃي ٿو ته اُتي سندس واسطو مادري ٻوليءَ سان پوڻ گهرجي. سو ڪيئن؟ اهو ايئن ته تعليم جي ماهرن جو خيال آهي ته ٻار کي پرائمري تعليم فقط سندس نيم شعوري زبان ۾ ڏني وڃي. مطلب ته اهڙي زبان جنهن ۾ ٻار خواب ڏسندو آهي، يا بي اختياريءَ جي حالت ۾ اها سندس وات مان نڪرندي آهي، چو ته اهڙي

زبان جي ڳالهائڻ ۽ سمجهڻ ۾ ٻار جي ذهني قوتن تي ڪو بہ بار ناهي پوندو. سندس ذهني تازگيءَ جو تمام وڏو حصو هو ڄاڻ ۽ معلومات حاصل ڪرڻ، مختلف تصورن ۽ فڪرن کي اپارڻ ۾ خرچ ڪندو آهي. تحقيقِ اِهو ثابت ڪيو آهي تہ جيڪڏهن ٻار جي تعليم جي زبان نيم شعوري يا مادري ٻوليءَ کان سواءِ دنيا جي ٻي ڪا بہ بهترين زبان آهي، تہ اهڙي زبان ۾ تعليم حاصل ڪندڙ ٻار بهترين طوطو تہ ٿي سگهي ٿو پر تخليقي صلاحيتن سان ڀرپور جينيئس يا ڏاهو نٿو ٿي سگهي. اهڙو فرد ذاتي، سماجي ۽ قومي مفادن جي پورائيءَ ۾پڻ ڪو تعميري ڪردار ادانٿو ڪري سگهي.

> “Early childhood education is very essential in a child’s life hence the recent focus on it is given across the globe. It provides for children whose age bracket is from 0-8 years. it is period extremely crucial to an individual’s intellectual , emotional ,social and physical development……it is a stratum which the mother tongue will make a significant impression in the life of the young ones.”(6)

مطلب تہ مادري ٻوليءَ سان فرد جو پل پل جو واسطو آهي. مادري ٻولي فرد جي ڄمڻ کان وٺي، نفسياتي لاڙن، شخصي اوسر، ثقافتي قدرن، تعليمي ذريعن کان ويندي سماج جي انفرادي باشعور فرد بڻجڻ تائين جي سمورن مرحلن کي پنهنجي حدن اندر آڻي ٿي. مادري ٻوليءَ جي پس منظر ۾ پلجندڙ اهڙو فرد جڏهن سماج جو حصو بڻجي ٿو تہ اهوقوم جي سُڌاري ۽ ترقيءَ ۾ پنهنجو ڀرپور ڪردار ادا ڪري سگهي ٿو. تنهنڪري مادري ٻوليون فرد، سماج ۽ قومن جي ترقي ۾ اهم ڪردار ادا ڪن ٿيون.انهيءَ حقيقت کان ڪنهن بہ صورت ۾ منهن ڦيري نٿو سگهجي.

سنڌي ٻوليءَ جي موجوده صورتحال:

هاڻي اسان ٿورو سنڌي ٻوليءَ جي موجوده صورتحال تي غور ڪريون ٿا. اڄ جو ٻار گهر ۾ مادري ٻولي يعني سنڌي ڳالهائي ٿو پر شهري علائقن ۾ ڪمرشلائيزيشن سبب گهٽيءَ ۽ مارڪيٽ جي ٻولي اردو اٿس، مثال بسڪوٽ يا ڪٽمنڙو وٺي کائي ٿو ان جي پيڪنگ تي اردوءَ ۾ لکيل آهي. ٻار ٽي.وي ڏسي ٿو تہ ڪارٽونن کان وٺي ٻين پروگرامن جي ٻولي اردو يا انگريزي آهي، جڏهن تہ تعليم بہ انگريزي ٻوليءَ ۾ حاصل ڪري ٿو. مطلب تہ اسان جو ٻار سوچي هڪڙي زبان ۾ ٿو تفريح لاءِ ٻي زبان استعمال

ڪري ٿو ۽ تعليم مجبوراً ٽين زبان ۾ حاصل ڪري ٿو. اسان جي نظام جي انهيءَ الميي جي مختلف عنصرن کي هينئر بحث هيٺ آڻڻ کان بغير توهان ٿورو سوچيو تہ سمورين حڪومتن اسلامي رياست ۽ قومي زبان جي اثر ۽ غلبي سبب مختلف مادري ٻولين کي ڪهڙي ريت نظرانداز ڪيو آهي. هڪ قوم جيڪا درحقيقت مختلف مادري ٻوليون ڳالهائيندڙ فردن جو مجموعو آهي اها پنهنجي ٻوليءَ کان ڪٽجي سماج، قوم ۽ ملڪ جي ترقيءَ ۾ ڪهڙو ڪردار ادا ڪري سگهندي. اهڙي سياسي حڪومتن کي سوچڻ گهرجي تہ هو فقط انڌو منڊو ۽ لولو لنگڙو نسل پيدا ڪري رهيا آهن جيڪو خود هڪ ناسور آهي.

اسان جي رياستي حڪومت مادري ٻولين جي ترقي، بچاءَ ۽ بقا لاءِ هن وقت تائين ڪي بہ جوڳا اپاءُ ناهن ورتا ۽ نہ ئي ڪا پاليسي جوڙي سگهي آهي. هن وقت شديد ضرورت آهي تہ انهيءَ مسئلي کي سنجيدگيءَ سان حل ڪيو وڃي.

مادري ٻوليءَ لاءِ هڪ وڏو چئلينج اهو بہ آهي تہ دنيا تيزيءَ سان ننڍڙي ڳوٺ (Global Village) ۾ تبديل ٿي چُڪي آهي، ميڊيا، سوشل ميڊيا ۽ انٽرنيٽ جا ذريعا تڪڙي ترقي ڪري چڪا آهن. سڄي دنيا ڊجيٽلائزيشن ڏانهن وڃي پئي. اهڙي صورتحال ۾ مادري ٻولين کي پنهنجي بچاءَ، ترقيءَ ۽ بقا لاءِ انهن محاذن تان پڻ وڙهڻو آهي. مسئلو اهو بہ آهي تہ اسان وٽ جديد ترين ذريعا موجود بہ آهن ۽ استعمال بہ ٿي رهيا آهن پر اهي پڻ ٻولين ۾ تمام وڏو بگاڙ پيدا ڪري رهيا آهن. جنهن ڪري ٻوليءَ جي معنوي ساختيات، صوتيات، توڙي نحوي بناوٽون ڏينهون ڏينهن تبديل ٿينديون پيون وڃن. ان کان پوءِ اسان جي نجي ٽي وي چئنلن سنڌي ٻولي ۽ ڪلچر جي بگاڙ جي شروعات ڪئي آهي، جنهن ڪري مادري ٻوليءَ تي خطرناڪ اثر پئجي رهيا آهن. اسان جو شهري نوجوان نسل جيڪو اردو زده آهي اهو اردو گاڏڙ سنڌي ٻولي ڳالهائي ٿو. اسان اڪثر صبح جي پروگرامن ۾ اينڪر پرسن ڇوڪرين کي اردو زده سنڌي ڳالهائيندي ڏسندا آهيون. اهڙيءَ طرح نوجوان نسل اڪثر اسم، واحد جمع ۽ موئنث مذڪر اردو واري طرز سان ادا ڪندا آهن. هونءَ تہ چوندا آهن تہ ٻوليءَ جي ترقي انهيءَ ۾ آهي تہ ان جا دروازا کليل رهن.ان جا لفظ ٻيون ٻوليون وٺن ۽ ٻين ٻولين جا لفظ پنهنجي ٻولي وٺي تہ ٻولي جي بهتر نشونما ٿيندي. پر اسان تہ ٻين ٻولين جي گرامر پياوٽون.ان جو اثر نہ فقط اليڪٽرانڪ ميڊيا پر پرنٽ ۽ سوشل ميڊيا تي بہ وڏي

پئماني تي محسوس ڪري سگهجي ٿو.اها ساختياتي تبديلي سنڌي ٻوليءَ لاءِ تمام وڏو خطرو ثابت ٿي چڪي آهي.

مجموعي طور هن تحقيق مان اهو نتيجو اخذ ٿئي ٿو تہ سنڌي ٻوليءَ کي هن وقت ڪيترن ئي چيلينجن کي منهن ڏيڻو پئجي رهيو آهي.ضرورت ان ڳالهہ جي آهي تہ سنڌي ٻوليءَ سميت ٻين سمورين مقامي ٻولين کي سرڪاري ٻوليءَ جو درجو ڏنو وڃي. تعليم جو ذريعو پڻ سنڌي ٻولي هئڻ گهرجي . مارڪيٽ واهپي لاءِ پڻ سنڌي ٻوليءَ کي ترجيح ڏني وڃي. اليڪٽرانڪ ،پرنٽ ۽ سوشل ميڊيا ذريعي ٻوليءَ ۾ پيدا ٿيندڙ ساختياتي بگاڙ تي ضابطي لاءِ باقاعده مهم هلائڻ گهرجي. اڄ جو عام ترين ۽ سستو ذريعو انٽرنيٽ آهي. مادري ٻولين کي جيڪڏهن پنهنجي بقا جي جنگ وڙهڻي آهي تہ پوءِ انهن کي ڊجيٽلائيزيشن ڏانهن وڃڻ گهرجي. سنڌي ٻولي جيڪڏهن انهن بحرانن مان پنهنجا پلو آجا ڪرائي وئي تہ پوءِ جلد ئي پنهنجي جياپي جي سگهہ ساري سگهندي.

حوالا

1. www.azquotes.com/quotes/topics/mother-tongue.html, Dated:5-5-2017, Time: 2.20P.M
2. www.UNESCO.Org/education/educatiob_today/6.pdf, Dated: 5-5-2017, Time: 3.00 P.M ,
3. Chomsky, Noam, (2002), On Nature and Language, Cambridge university press, p .no 1(3
4. Barman, Binoy, (2012), “The linguistic philosophy of Noam Chomsky” in Journal of Philosophy and Progress, Volume: LI- LII January-June, July-December: 103-122.

5. ٻوهيو الهداد، ڊاڪٽر، مقالو: ٻولي ۽ ڪلچر، سنڌي ٻوليءَ بابت مقالا ۽ مضمون (جلد 2) ، سنڌي لئنگئيج اٿارٽي، حيدرآباد، (2008) ،ص 71_55.

6. Babajide , Abidogun & Oluranti, Adebule (2013), “Contributions of mother tongue education in
7. Early childhood education”, 1st Annual International Interdisciplinary conference, 24-26 April, Azores, Portugal, 267-272.